

Nowsze badania Ośrodka Historii Kultury Materialnej

Spośród narastającego przez sześć dziesięcioleci dorobku Ośrodka Historii Kultury Materialnej PAN wskażemy kilka wybranych książek, opublikowanych w ostatnim okresie. Nie wyczerpują one nawet w części różnorodnej problematyki podejmowanej w licznych monografiach, rozprawach i studiach, ale ilustrują swoimi przykładami ukierunkowanie stałych zainteresowań badawczych. Wyrażają się one w pracach stawiających sobie za cel poznanie realiów codziennego bytu dawnych społeczeństw, zrekonstruowanie środowiska życia i uchwycenie przemian związanych z rozwojem gospodarczym, kolonizacją i urbanizacją, jak też dążących do określenia standardów ludzkiej egzystencji, obowiązujących w różnych epokach i wśród różnych grup społecznych w Polsce i krajach ościennych.

Z nurtu badań poświęconych miastom, ich przestrzennej organizacji oraz infrastrukturze wyrosła książka Urszuli Sowiny, *Woda i ludzie w mieście późnośredniowiecznym i wczesnonowożytnym. Ziemie polskie z Europą w tle* (Warszawa 2009). To pierwsza w naszej historiografii pełna monografia problematyki zaopatrzenia w wodę średniowiecznych ośrodków miejskich, prezentująca obraz uzyskany dla ziem polskich na tle europejskim. Obejmuje nie tylko kwestie dostępu do wody i jej dostarczenia, ale znacznie szerszy zespół zagadnień funkcjonowania miasta jako skomplikowanego organizmu społecznego i gospodarczego, środowiska intensywnych relacji i więzi społecznych, wydzielonej sfery administrowania i władzy, miejsca specjalnych warunków życia i pracy. Tak zakreślony krąg zagadnień odpowiada wielu funkcjom, które woda pełni: w pożywieniu i higienie, w transporcie i komunikacji, ochronie przed pożarami, jako ważny środek produkcji dla wielu rzemiosł, źródło energii, czy jako pole eksploatacji gospodarczej. Sprawne gospodarowanie zasobami wodnymi służyło zaspokojeniu podstawowych potrzeb życiowych, miało też kapitalne znaczenie dla rozwoju ekonomicznego miasta. Świadomość tej zależności sprawiała, że zapewnienie wody miastu i jego mieszkańcom traktowano przede wszystkim jako wspólny interes, dobro publiczne.

Przedmiotem książki Andrzeja Janeczka *Album civium Leopoliensium. Rejestry przyjęć do prawa miejskiego we Lwowie, 1388-1783* (t. I-II, Poznań-Warszawa 2005) jest zespół źródeł dokumentujących nadania obywatelstwa miejskiego w obejmującej cztery stulecia epoce Lwowa jako miasta samorządowego, „magdeburgskiego”. Nadanie prawa miejskiego było istotą ustroju miasta komunalnego, związku zrzeszonych współobywateli, do którego można było wstąpić po spełnieniu wymaganych warunków i złożeniu przysięgi; nie każdy mieszkaniec miasta mógł być jego pełnoprawnym obywatelem. Zebrane i scalone przez autora materiały, zawarte w 12 księgach przechowywanych obecnie w Archiwum Państwowym Ukrainy we Lwowie, pozwalają oświetlić bogatą problematykę z zakresu historii społecznej, demografii, migracji, kultury, stosunków etnicznych. Rejestry przyjęć – powszechnie produkowane przez kancelarie miast Europy Zachodniej i Środkowej – tworzą wspólną platformę źródłową, pozwalającą na wykorzystanie ich w badaniach porównawczych w szerokim zakresie. Publikacja opatrzona jest indeksami ułatwiającymi korzystanie z materiału obejmującego kilkanaście tysięcy osób, a także równoległą edycją cyfrową.

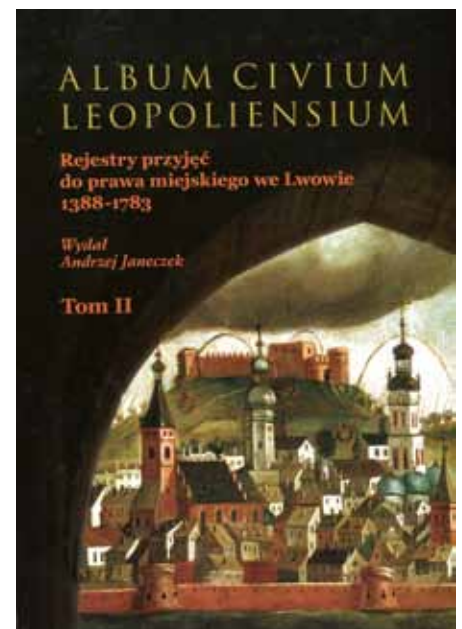
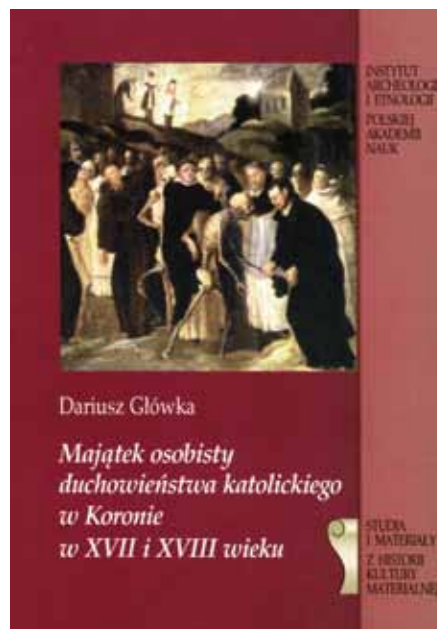
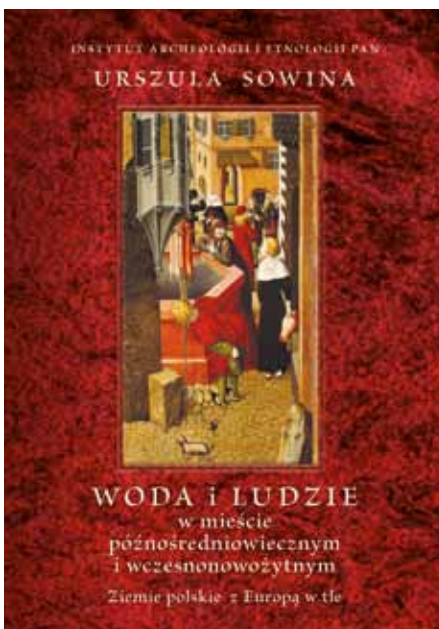
Do nurtu badań nad materialnymi warunkami bytu należą studia nad poziomem życia duchowieństwa parafialnego, ujęte w rozprawie Dariusza Głównki *Majątek osobisty duchowieństwa katolickiego w Koronie w XVII-XVIII wieku* (Warszawa 2004). Zrekonstruowano w niej szczegółowo świat rzeczy, wśród których wiodli życie wikariusze, plebani, kanonicy, prepozyci szpitalni na terenie wybranych diecezji ziem Rzeczypospolitej. Źródłową podstawą badań są pośmiertne inwentarze ruchomości i testamenty. Choć spisy te obejmują pewien wybór przedmiotów, niemniej jest on wymowny i odzwierciedla ówczesną skalę wartości przykładaną do mienia, potrzeby estetyczne, aspiracje, poziom i jakość życia, uzależnione od wysokości dochodów z beneficjów i społecznego pochodzenia użytkowników. Przeprowadzone analizy liczebności rzeczy, ich asortymentu i jakości pozwalają odnaleźć rysy wspólne, ale także różnice w standar-

dzie życia ich właścicieli. Poziom życia duchownych ulegał także zmianom w czasie. Czytelne w rozpatrywanych przekazach symptomy zubożenia w drugiej połowie XVII w. dają się powiązać z obejmującym wówczas ziemie polskie długim kryzysem gospodarczym. Inne z kolei oznaki zmiany, stwierdzone w materiałach z drugiej połowy XVIII w., ujawniły pojawienie się nowych gustów estetycznych i mód. Podlegający zmianom ilościowym i jakościowym zestaw rzeczy towarzyszący życiu ludzi okazał się dobrym wskaźnikiem zmian społecznych, gospodarczych i kulturowych.

Książka Elżbiety Mazur *Szpitala w Królestwie Polskim w XIX wieku* (Warszawa 2008) poświęcona została nowej instytucji noszącej starą nazwę. Szpitale w zaborze rosyjskim przeszły, choć ze znacznym opóźnieniem, podobne przemiany, jak w Anglii, Francji i Prusach; z przytułku dla starych i chorych stały się placówkami medycznymi. Była to odpowiedź na potrzebę objęcia opieką leczniczą coraz liczniejszych ubogich warstw miejskich, która stała się paląca wskutek zmian modernizacyjnych, industrializacji i gwałtownego przyrostu liczby ludności w ośrodkach przemysłowych. W strukturze szpitalnictwa na ziemiach zaboru rosyjskiego dominowały placówki warszawskie. Wśród nich właśnie rozpoczął się proces specjalizacji, powstał Instytut Oftalmiczny, szpitale dla chorych wenerycznie, Instytut Położniczy i sprofilo-

lowane oddziały szpitalne. W nich to początkowo oddzielano od siebie tak zwanych chorych zewnętrznych i wewnętrznych, a później izolowano zakaźnych, chorych umysłowo i budowano odrębne szpitale dla dzieci. Miejskie placówki lecznicze dużych miast nie odbiegały pawilonowym układem architektonicznym ani wyposażeniem od standardów zachodnioeuropejskich. Liczne placówki prowincjonalne natomiast, z małymi wyjątkami, przede wszystkim z powodu notorycznego braku funduszy, z trudem realizowały program reform, niektóre zaś nie zdołały przejść szpitalnej metamorfozy i nadal pełniły po części funkcję przytułków.

Jako przykład prac zespołowych podejmowanych w ostatnich latach niech posłużą dwa tomy zbiorowe, powstałe z intencji poszukiwania powiązań i zależności między kulturą materialną i historią społeczną. W pierwszych z nich zostały poruszone zagadnienia funkcji środków materialnych w demonstrowaniu statusu społecznego (*Dom, majątek, klient, sługa – manifestacja pozycji elit w przestrzeni materialnej i społecznej Europy, XIII-XIX wiek*, red. M. Pauk, M. Saczyńska, Warszawa 2010), drugi poświęcony jest potrzebie, warunkom i sposobom podróżowania (*Samotrzeć, w kompanii czy z orszakiem? Podróżowanie w średniowieczu i w czasach nowożytnych*, red. M. Saczyńska, E. Wólkiewicz, Warszawa 2012).

Recent research of the Centre for the History of Material Culture

A look at a few recently published books highlights the achievements of the Centre for the History of Material Culture in the past sixty years. The list does not exhaust the breadth of issues taken up in numerous monographs, dissertations and studies, but it illustrates key research interests: everyday life of historic societies, reconstruction of living conditions, transformation deriving from economic development, colonization and urbanization, standards of human existence in different epochs and different social groups in Poland and in neighbouring countries.

The research on towns, their spatial organization and infrastructure gave rise to Urszula Sowina's book: *Woda i ludzie w mieście późnośredniowiecznym i wczesnonowożytnym. Ziemie polskie z Europą w tle* [Water and People in the Late Medieval and Early Modern City. Polish Lands with Europe in the Background] (Warsaw 2009). The first full monograph in Polish historiography discusses the water supply issue in medieval urban centres in Polish territory in an European light. The focus is on water access and supply issues, but the author has also addressed questions of a much broader nature, concerning

the functioning of towns as complex social and economic organisms, as areas of intensive social relations and bonding, separate zones of administration and authority, and special places for life and work. Thus described, the domain of the book reflects many of water's functions: in food and hygiene, in transport and communication, fire protection, as an important production means for many handicrafts, source of energy, and field of economic exploitation. Effective management of water resources was essential to meeting fundamental life needs, but was also of capital importance for urban economic development. Awareness of these interrelations led to the water supply to cities and their inhabitants being treated as a common, public good.

Andrzej Janeczek's *Album civium Leopoliensium. Rejestry przyjęć do prawa miejskiego we Lwowie, 1388-1783* [Album civium Leopoliensium. Citizenship Records from Lvov, 1388-1783] (vols I-II, Poznań-Warsaw 2005) is focused on a group of sources documenting the granting of citizenship of Lvov during the four hundred years that the city was a self-governing town, on the Magdeburg law. Town rights

were the essence of a communal town, a union of associated citizens which one could join having met certain conditions and taken an oath; not every town resident could become a citizen with full rights. The sources collected and collated by the author, originally contained in twelve volumes now in the State Archives of Ukraine in Lvov, bring light to bear on a rich set of issues from the fields of social history, demography, migration, culture, ethnic relations. Registers of new citizens, commonly produced in chancelleries of cities in Western and Central Europe, form a common source platform for use in comparative studies on a broad scale. The publication is richly indexed to facilitate use of materials referring to several thousands of persons. A concurrent digital edition has been produced as well.

Studies of material living conditions include the level of life of parish clergy, discussed in Dariusz Główska's dissertation *Majątek osobisty duchowieństwa katolickiego w Koronie w XVII-XVIII wieku* [The Personal Property of Catholic Clergy in the Crown of the 17th-18th century] (Warsaw 2004). It is an in-depth reconstruction of the world of things constituting the material

setting for the vicars, parsons, canons, hospital provosts living in selected dioceses of the Commonwealth. The source basis for the study are posthumous inventories of belongings and testaments. The listed items are a specific, yet meaningful selection, reflecting contemporary values assigned to property, aesthetic needs, aspirations, the standards and quality of life that were dependent on income from benefits and the social origins of the users. Analyses of number, assortment and quality of the listed items demonstrate common aspects as well as differences in the lifestyle of the owners. The life standards of the clergy also changed over time. Symptoms of pauperization, which were clear in the analyzed reports from the second half of the 17th century, can be linked to an enduring economic crisis in Polish territories at this time. Other evidence of change, traced in material from the second half of the 18th century, suggested the appearance of new aesthetic tastes and fashions. The assemblage of things accompanying a person in life, which underwent qualitative and quantitative changes over time, appears to be a good indicator of social, economic and cultural changes.

Elżbieta Mazur's book *Szpital w Królestwie Polskim w XIX wieku* [Hospitals in the Kingdom of Poland in the 19th Century] (Warsaw 2008) is dedicated to a new institution bearing an old name. Hospitals in Polish lands under Russian rule went through the same transformation, albeit later in time, as hospitals in England, France and Prussia — from being a shelter for the old and infirm to becoming medical units in the full meaning of the term. They addressed the need for medical care of a growing urban population of lesser means, a need that had become urgent owing to modernization, industrialization and rapid population growth in industrial centres. Warsaw hospitals dominated the structure of hospitals in the Kingdom of Poland and it is these units that began to specialize: Ophthalmic Institute, hospitals for venereal diseases, Maternity Institute and profiled hospital wards. For the first time patients were divided into out- and inpatients, cases of infectious diseases and the mentally ill started to be isolated, separate hospitals were built for children. The urban medical units had the same pavilion architecture and furnishings as their Western European counterparts. The numerous

provincial hospitals, with just a few exceptions, experienced difficulties in implementing essential reforms, mainly due to a chronic lack of funds; some never managed to go through the hospital metamorphosis and served, in part at least, as shelters.

An example of joint research in recent years is provided by two collective volumes, which are the result of looking for links and interrelations between material culture and social history. The first takes on the issue of social status as demonstrated by material objects (*Dom, majątek, klient, sługa — manifestacja pozycji elit w przestrzeni materialnej i społecznej Europy, XIII-XIX wiek* [The House, Estate, Client, Servant — Manifesting the Position of Elites in Material and Social Space of Europe, 18th-19th Century], eds M. Pauk, M. Saczyńska, Warsaw 2010). The other volume is dedicated to the lust for travel and the conditions and manner of journeying (*Samotrzeć, w kompanii czy z orszakem? Podróżowanie w średniowieczu i w czasach nowożytnych* [Alone, in Company or with a Retinue? Journeying in Medieval and Modern Times], eds M. Saczyńska, E. Wólkiewicz, Warsaw 2012).

